

Dziedziczenie ustawowe

Księga czwarta Kodeksu cywilnego pt. „Spadki” zawiera uregulowania dotyczące skutków prawnych śmierci osoby fizycznej (spadkodawcy). Z chwilą śmierci spadkodawcy dochodzi do dziedziczenia, tj. nabycia spadku przez jego następców prawnych (spadkobierców).

Powszechnie przyjmuje się, iż spadek to ogół cywilnoprawnych i majątkowych praw oraz obowiązków przysługujących spadkodawcy w chwili jego śmierci. Do kategorii praw należy zaliczyć także uprawnienia kształtujące i roszczenia, a ponadto prawnie uzasadnione ekspektatywy powstania praw (np. ekspektatywę odrębnej własności lokalu). Przyjmuje się również, że dziedziczeniu podlegają pewne stany faktyczne (np. posiadanie).

Powołanie do spadku wynika z ustawy albo z testamentu. Dziedziczenie ustawowe co do całości spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał spadkobiercy albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą.

Z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, dziedziczenie ustawowe co do części spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał do tej części spadkobiercy albo gdy którakolwiek z kilku osób, które powołał do całości spadku, nie chce lub nie może być spadkobiercą. Przez zdolność do dziedziczenia należy rozumieć możliwość wejścia w ogół praw i obowiązków spadkodawcy, a więc zdolność do bycia spadkobiercą. Zdolność do dziedziczenia stanowi fragment zdolności prawnej, a więc możliwości bycia podmiotem praw i obowiązków prawa cywilnego. W rezultacie każdy podmiot mający zdolność prawną ma również zdolność do dziedziczenia.

Spadkobierca może być uznany przez sąd za niegodnego, jeżeli:

- 1) dopuścił się umyślnie ciężkiego przestępstwa przeciwko spadkodawcy;
- 2) podstępem lub groźbą nakłonił spadkodawcę do sporządzenia lub odwołania testamentu albo w taki sam sposób przeszkodził mu w dokonaniu jednej z tych czynności;
- 3) umyślnie ukrył lub zniszczył testament spadkodawcy, podrobił lub przerobił jego testament albo świadomie skorzystał z testamentu przez inną osobę podrobionego lub przerobionego.

Spadkobierca niegodny zostaje wyłączony od dziedziczenia, tak jakby nie dożył otwarcia spadku.

Krąg spadkobierców ustawowych można podzielić na pięć grup dochodzących do dziedziczenia w następującej kolejności:

- 1) małżonek i zstępni spadkodawcy;
- 2) małżonek, rodzice, rodzeństwo i zstępni rodzeństwa spadkodawcy;
- 3) dziadkowie spadkodawcy;
- 4) dzieci małżonka spadkodawcy;
- 5) gmina ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy i Skarb Państwa.

Każda kolejna grupa dochodzi do dziedziczenia w braku spadkobierców z grupy wcześniejszej.

W pierwszej kolejności z ustawy powołani są do spadku dzieci spadkodawcy oraz jego małżonek (art. 931 § 1 zdanie pierwsze). Ustalenie, czy dana osoba jest dzieckiem spadkodawcy, odbywa się na podstawie jej aktu urodzenia, w którym to spadkodawca

powinien być wymieniony jako ojciec lub matka spadkobiercy. Na gruncie prawa spadkowego wszystkie dzieci spadkodawcy traktowane są jednakowo, niezależnie od tego, czy są dziećmi małżeńskimi, czy pozamałżeńskimi. Na równi z dziećmi spadkodawcy dziedziczą przysposobieni.

Jeżeli związek małżeński istnieje w chwili otwarcia spadku, to małżonek spadkodawcy zostaje powołany z ustawy do spadku po nim na równi z jego dziećmi. Z kręgu spadkobierców ustawowych wyklucza małżonka zapadłe przed śmiercią spadkodawcy prawomocne orzeczenie rozwodu, separacji, ustalenia nieistnienia małżeństwa albo jego unieważnienia. Skutek taki nie następuje natomiast, jeżeli spadkodawca zmarł przed uprawomocnieniem się orzeczenia. Wyjątek od tej zasady przewiduje jednak art. 940, który pozwala na wyłączenie małżonka od dziedziczenia, gdy spadkodawca przed śmiercią wystąpił o orzeczenie rozwodu lub separacji z winy małżonka, a żądanie to było uzasadnione. Małżonek nie może dziedziczyć również wtedy, gdy po otwarciu spadku prawomocnie stwierdzono nieistnienie małżeństwa lub je unieważniono. Orzeczenia te wywołują bowiem skutek wsteczny od chwili zawarcia małżeństwa.

W braku zstępnych spadkodawcy powołani są do spadku z ustawy jego małżonek i rodzice. Udział spadkowy każdego z rodziców, które dziedziczy w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy, wynosi jedną czwartą całości spadku. Jeżeli ojcostwo rodzica nie zostało ustalone, udział spadkowy matki spadkodawcy, dziedziczącej w zbiegu z jego małżonkiem, wynosi połowę spadku. W braku zstępnych i małżonka spadkodawcy cały spadek przypada jego rodzicom w częściach równych. Jeżeli jedno z rodziców spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku, udział spadkowy, który by mu przypadł, przypada rodzeństwu spadkodawcy w częściach równych. Jeżeli którekolwiek z rodzeństwa spadkodawcy nie dożyło otwarcia spadku pozostawiając zstępnych, udział spadkowy, który by mu przypadł, przypada jego zstępnym. Podział tego udziału następuje według zasad, które dotyczą podziału między dalszych zstępnych spadkodawcy. Jeżeli jedno z rodziców nie dożyło otwarcia spadku i brak jest rodzeństwa spadkodawcy lub ich zstępnych, udział spadkowy rodzica dziedziczącego w zbiegu z małżonkiem spadkodawcy wynosi połowę spadku.

W braku małżonka spadkodawcy, jego krewnych i dzieci małżonka spadkodawcy, powołanych do dziedziczenia z ustawy, spadek przypada gminie ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy jako spadkobiercy ustawowemu. Jeżeli ostatniego miejsca zamieszkania spadkodawcy w Rzeczypospolitej Polskiej nie da się ustalić albo ostatnie miejsce zamieszkania spadkodawcy znajdowało się za granicą, spadek przypada Skarbowi Państwa jako spadkobiercy ustawowemu.